

<https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i08.048>

TEXNO-TRILLER JANRINING POETIK XUSUSIYATLARI VA MAYKL KRAYTONNING “ANDROMEDA SHTAMMI” ROMANI

Aliyeva Moxichexra Hasanovna
Osiyo Xalqaro Universiteti
Xorijiy tillar kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada texno-triller janrining asosiy poetik xususiyatlari va ularning Maykl Kraytonning “Andromeda shtammi” romanida badiiy namoyon bo‘lishi tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi texno-trillerni ilmiy-texnik ishonchlilik, texnologik tahdid, mutaxassis-qahramon, dinamik syujet, institutsional muhit va hujjatlilik effekti kabi janr-belgilovchi xususiyatlar asosida tavsiflashdan iborat. Tadqiqotda struktur-tipologik va janr-poetik tahlil metodlaridan foydalaniladi. Rik Altmanning semantik-sintaktik modeli asosida texno-trillerning mazmuniy va kompozitsion xususiyatlari tahlil qilinadi. “Andromeda shtammi” romani texno-trillerning shakllanishidagi muhim namunalardan biri sifatida ko‘rib chiqilib, undagi biologik tahdid, ilmiy jamoa obrazi, davlat institutsiyalari, texnik tafsilotlar va “hujjatli fantastika” uslubi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida roman texno-trillerning asosiy poetik tamoyillarini o‘zida mujassamlashtirgan janr-shakllantiruvchi asar ekanligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: texno-triller, poetika, ilmiy-texnik ishonchlilik, texnologik tahdid, mutaxassis-qahramon, hujjatlilik effekti, Maykl Krayton, “Andromeda shtammi”.

Abstract: This article examines the major poetic characteristics of the techno-thriller genre and their artistic realization in Michael Crichton’s novel *The Andromeda Strain*. The purpose of the study is to describe the genre through such defining features as technical verisimilitude, technological threat, the expert-hero, dynamic plot construction, institutional settings, and the documentary effect. Structural-typological and genre-poetic methods are employed in the research. Based on Rick Altman’s semantic-syntactic model, the semantic and compositional characteristics of the techno-thriller are analyzed. *The Andromeda Strain* is examined as an important example in the development of the genre, with particular attention to its biological threat, scientific team, state institutions, technical details, and documentary-fiction style. The study demonstrates that the novel embodies the principal poetic conventions of the techno-thriller and may be regarded as a genre-forming work.

Keywords: techno-thriller, poetics, technical verisimilitude, technological threat, expert-hero, documentary effect, Michael Crichton, *The Andromeda Strain*.

Texno-triller zamonaviy ommabop adabiyotdagi eng dinamik gibril janrlardan biri hisoblanadi. Uning o‘ziga xosligi ilmiy va texnologik bilimlarning badiiy syujet bilan uyg‘unlashuvida namoyon bo‘ladi. Biroq texno-trillerni faqat “texnologiya haqida yozilgan triller” sifatida belgilash yetarli emas. Janrning o‘ziga xos poetik tizimi mavjud bo‘lib, unda ilmiy-texnik ishonchlilik, texnologik tahdid, mutaxassis qahramon, vaqt bilan poyga, institutsional muhit va texnik leksika muhim funksional rol bajaradi. Mazkur maqolaning maqsadi texno-trillerning asosiy poetik xususiyatlarini tahlil qilish hamda ularning Maykl Kraytonning “Andromeda shtammi” romanida qanday badiiy amalga oshirilganini ko‘rsatishdan iborat. Maykl Krayton ijodi texno-triller janrining rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, 1969-yilda yaratilgan “Andromeda shtammi” romani janrning keyingi rivojlanishida shakllangan ko‘plab poetik tamoyillarni oldindan namoyon etgan asar sifatida ahamiyatlidir. Texno-trillerning eng muhim xususiyatlaridan biri tasvirlangan ilmiy va texnologik voqealarning haqiqatga yaqinligi hisoblanadi. Janrda qo‘llaniladigan texnologiyalar odatda mavjud ilmiy bilimlardan butunlay uzoqlashmaydi. Muallif real ilmiy terminlar, texnik protseduralar, statistik ma’lumotlar va mutaxassislikka oid tushunchalardan foydalanadi. Buning natijasida o‘quvchida tasvirlangan voqealar haqiqiy hayotda ham sodir bo‘lishi mumkinligi haqidagi taassurot paydo bo‘ladi. Ilmiy ishonchlilik texno-trillerda oddiy fon vazifasini bajarmaydi. U bevosita syujetli taranglikni kuchaytiradi. Chunki o‘quvchi tasvirlangan tahdidni mutlaqo fantastik hodisa sifatida emas, balki real hayotdagi ilmiy imkoniyatlarning potensial oqibati sifatida qabul qiladi.

Maykl Kraytonning “Andromeda shtammi” romanida aynan shu tamoyil markaziy o‘rin tutadi. Roman biologik tahdid bilan bog‘liq bo‘lsa-da, voqealar ilmiy tadqiqot, laboratoriya ishlari va maxsus protokollar orqali tasvirlanadi. Ilmiy tafsilotlarning ko‘pligi asarning badiiy ishonchliligini oshiradi va o‘quvchini voqealarning haqiqatga yaqinligiga ishontiradi. Texno-trillerning markaziy mavzularidan biri insoniyatning ilm-fan va texnologiya ustidan to‘liq nazorat o‘rnata olmasligi bilan bog‘liq. Texnologik tahdid turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin. U biologik virus, yadro tizimi, sun’iy intellekt, kompyuter tarmog‘i yoki genetik tajriba shaklida tasvirlanadi. Biroq barcha holatlarda asosiy muammo inson yaratgan yoki kashf etgan kuchning uning o‘ziga qarshi xavfga aylanishidadir. Bu holat texno-trillerda o‘ziga xos fojiaiy ironiyani yuzaga keltiradi. Inson taraqqiyot va xavfsizlikni ta’minlash maqsadida yaratgan tizimlar ma’lum sharoitlarda yangi xavf manbaiga aylanishi mumkin.

“Andromeda shtammi” romanida ham asosiy tahdid noma’lum biologik agent bilan bog‘liq. Olimlar uni o‘rganish va nazorat qilish uchun maxsus texnologik tizimlardan foydalanadilar. Biroq texnologik tizimlarning murakkabligi va avtomatik mexanizmlarining mavjudligi yangi xavflarni yuzaga keltiradi. Shunday qilib, roman insonning ilmiy bilimlari qanchalik rivojlangan bo‘lmasin, texnologik tizimlarni mutlaq nazorat qilish imkoniyati cheklanganligini ko‘rsatadi. Texno-trillerning sintaktik xususiyatlaridan biri uning yuqori sur’atli syujet qurilishidir. Voqealar odatda muayyan xavfning paydo bo‘lishi bilan boshlanadi. Keyingi bosqichda tahdidning miqyosi kengayadi va uning oqibatlari tobora xavfli tus oladi. Shundan so‘ng muammoni hal qilish uchun mutaxassislar guruhi safarbar

qilinadi. Ularning faoliyati vaqt cheklovi sharoitida olib boriladi. Natijada syujetning asosiy strukturasi quyidagicha shakllanadi: **tahdid → tahdidni aniqlash → ilmiy tadqiqot → vaqt taqchilligi → inqiroz → yechim yoki qisman yechim**. Bunday struktura o‘quvchida doimiy taranglikni saqlab turadi. Texno-triller qahramonlari faqat muammoni tushunishlari emas, balki uni qisqa vaqt ichida hal qilishlari kerak. “Andromeda shtammi” romanida ham voqealar aynan shu tamoyil asosida rivojlanadi. Noma’lum biologik agentning paydo bo‘lishi favqulodda vaziyatni yuzaga keltiradi. Olimlar tahdidning xususiyatlarini aniqlash va uning tarqalishining oldini olish uchun tezkor tadqiqot olib boradilar. Bu jarayon roman syujetining asosiy taranglik manbai hisoblanadi. An’anaviy sarguzasht yoki jangari trillerlarda qahramonning jismoniy kuchi, jasorati yoki jangovar qobiliyati muhim ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin. Texno-trillerda esa qahramonning asosiy quroli uning bilimidir. Janrning markaziy qahramoni ko‘pincha olim, shifokor, muhandis, dasturchi yoki boshqa texnik mutaxassis sifatida namoyon bo‘ladi. Uning qahramonligi xavfga qarshi jismoniy kurashda emas, balki murakkab muammoni tahlil qilish va ilmiy yechim topishda ko‘rinadi. Texno-trillerda individual qahramondan ko‘ra jamoaviy qahramon obrazi ham muhim o‘rin tutadi. Zamonaviy ilm-fan ko‘pincha bir nechta soha mutaxassislarning hamkorligini talab qilgani sababli, janrda turli bilim sohalariga mansub personajlar birgalikda faoliyat olib boradilar. “Andromeda shtammi” romanida ushbu xususiyat aniq namoyon bo‘ladi. Asarning markazida bitta an’anaviy qahramon emas, balki turli ilmiy yo‘nalishlar vakillaridan tashkil topgan mutaxassislar jamoasi turadi. Ularning har biri muammoni o‘z bilim sohasi doirasida tahlil qiladi va umumiy tahdidni bartaraf etish jarayoniga hissa qo‘shadi. Shu sababli romandagi qahramonlik individual emas, balki intellektual va jamoaviy xarakterga ega. Texno-triller voqealari ko‘pincha davlat idoralari, harbiy tashkilotlar, ilmiy markazlar yoki yirik korporatsiyalar bilan bog‘liq muhitda kechadi. Bunday muhit bir necha muhim funksiyani bajaradi. Birinchidan, texnologik tahdidning katta miqyosini ko‘rsatadi. Ikkinchidan, tahdidga qarshi kurash jarayonini real hayotga yaqinlashtiradi. Uchinchidan, institutsional tizimning o‘zi qo‘shimcha ziddiyat manbaiga aylanishi mumkin. Byurokratik cheklovlar, maxfiylik, buyruqlar tizimi va manfaatlar to‘qnashuvi mutaxassislarning tezkor harakat qilishiga to‘sqinlik qiladi.

Natijada texno-trillerda ikki xil ziddiyat yuzaga keladi:

- **tashqi ziddiyat** - inson va texnologik yoki biologik tahdid o‘rtasidagi kurash;
- **ichki ziddiyat**- mutaxassis va uni cheklab turuvchi institutsional tizim o‘rtasidagi qarama-qarshilik.

“Andromeda shtammi” romanida maxfiy davlat dasturi va ilmiy tadqiqot tizimi syujetning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Olimlar nafaqat noma’lum biologik tahdid bilan, balki murakkab texnologik va tashkiliy tizimlar bilan ham munosabatga kirishadilar. Texno-triller poetikasining yana bir muhim jihati texnik va ilmiy tilning badiiy matnga faol kiritilishidir. Bunday asarlarda mutaxassislik atamaları, qisqartmalar, ilmiy tavsiflar, texnik protseduralar, statistik ma’lumotlar va rasmiy hujjatlarga o‘xshash elementlar keng qo‘llaniladi. Ularning asosiy funksiyasi badiiy voqealarning ishonchliligini oshirishdan

iborat. O'quvchi matnni oddiy badiiy to'qima sifatida emas, balki ma'lum darajada ilmiy yoki rasmiy hujjatlarga yaqin voqelik sifatida qabul qiladi. Maykl Krayton "Andromeda shtammi" romanida ushbu uslubiy imkoniyatdan samarali foydalangan. Asarda ilmiy hisobotlarga o'xshash parchalar, statistik ma'lumotlar, texnik tavsiflar va boshqa hujjatli elementlar uchraydi. Bu usulni "hujjatli fantastika" yoki "docufiction" uslubi sifatida baholash mumkin. Mazkur uslub romanning ilmiy-texnik ishonchliligini kuchaytirib, texno-triller poetikasining muhim belgilaridan biriga aylanadi. An'anaviy trillerlarda antagonist odatda ma'lum maqsad va niyatga ega bo'lgan inson sifatida namoyon bo'ladi. Texno-trillerda esa antagonist funksiyasini bajaruvchi kuch har doim ham inson bo'lavermaydi. Virus, biologik agent, sun'iy intellekt, avtomatik tizim yoki boshqa texnologik hodisa shaxssiz antagonist sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Bunday tahdid bilan muzokara olib borish yoki uni psixologik jihatdan tushunish mumkin emas. Qahramonlar tahdidning ichki qonuniyatlarini o'rganish va ilmiy yo'l bilan unga qarshi strategiya ishlab chiqishga majbur bo'ladilar. "Andromeda shtammi" romanida noma'lum biologik agent aynan shunday funktsiyani bajaradi. U an'anaviy yovuz qahramon emas. Uning maqsadi yoki shaxsiy niyati mavjud emas. Biroq u inson hayoti uchun jiddiy xavf tug'diradi. Shu sababli roman qahramonlari dushmanni yengishdan ko'ra uning tabiatini tushunishga intiladilar. Tadqiqot va bilish jarayoni syujetning markaziy harakatlantiruvchi kuchiga aylanadi.

Maykl Kraytonning "Andromeda shtammi" romani texno-trillerning asosiy poetik xususiyatlarini birlashtirgan muhim asarlardan biri hisoblanadi. Romanda ilmiy-texnik ishonchlilik biologik va tibbiy tushunchalarning batafsil tasviri orqali amalga oshiriladi. Texnologik tahdid noma'lum biologik agent shaklida namoyon bo'ladi. Mutaxassis-qahramon prinsipi turli ilmiy soha vakillaridan tashkil topgan jamoa orqali ifodalanadi. Syujet esa tahdidning kelib chiqishini aniqlash va uni bartaraf etish uchun olib boriladigan tezkor ilmiy tadqiqotlar asosida rivojlanadi. Institutsional muhit davlatning maxfiy dasturi va murakkab ilmiy-texnik tizimlar orqali namoyon bo'ladi. Hujjatli fantastika uslubi esa romanning haqiqatga yaqinlik effektini yanada kuchaytiradi. Shu jihatdan "Andromeda shtammi" texno-trillerning keyingi rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan ko'plab janriy konventsionalarni o'zida mujassamlashtirgan asar sifatida baholanishi mumkin.

Xulosa

Texno-triller o'ziga xos poetik tizimga ega bo'lgan zamonaviy gibril janrdir. Uning asosiy janr-belgilovchi xususiyatlari ilmiy-texnik ishonchlilik, texnologik tahdidning markaziyliigi, mutaxassis-qahramon, jamoaviy ilmiy faoliyat, yuqori syujet dinamikasi va institutsional muhit bilan belgilanadi. Janrning badiiy ta'sir kuchi shundaki, unda tasvirlangan xavf mutlaqo fantastik dunyoga emas, balki real hayotdagi ilmiy va texnologik imkoniyatlarga asoslanadi. Maykl Kraytonning "Andromeda shtammi" romani ushbu poetik xususiyatlarning yorqin namunasi. Asarda biologik tahdid, ilmiy tadqiqot, mutaxassislar jamoasi, davlat institutsionalari va texnologik tizimlar yagona syujet tizimiga birlashtirilgan. Romanning "hujjatli fantastika" uslubi ilmiy-texnik ishonchlilikni kuchaytiradi, mutaxassis-qahramon obrazi esa zamonaviy ilmiy tafakkurning jamoaviy xarakterini aks ettiradi.

Natijada “Andromeda shtammi” nafaqat Maykl Krayton ijodining muhim namunasi, balki texno-triller janrining poetik imkoniyatlarini yaqqol namoyon etuvchi va janrning shakllanish jarayonini tushunishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan asar sifatida baholanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Altman R. *Film/Genre*. London: British Film Institute, 1999.
2. Bakhtin M.M. *Speech Genres and Other Late Essays*. Austin: University of Texas Press, 1986.
3. Cawelti J.G. *Adventure, Mystery, and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture*. Chicago: University of Chicago Press, 1976.
4. Jameson F. *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*. Ithaca: Cornell University Press, 1981.
5. Suvin D. *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre*. New Haven: Yale University Press, 1979.
6. Trembley E.A. *Michael Crichton: A Critical Companion*. Westport: Greenwood Press, 1996.
7. Crichton M. *The Andromeda Strain*. New York: Alfred A. Knopf, 1969.
8. Freedman C. *Critical Theory and Science Fiction*. Middletown: Wesleyan University Press, 2000.
9. Seed D. *Science Fiction: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
10. Broderick D. *Reading by Starlight: Postmodern Science Fiction*. London: Routledge, 1995.